

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Бойка Ивайлова Чернева,

външен член на научно жури относно присъждане на
образователна и научна степен „доктор“ в област на висшето образование

3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление

3.6 Право (Обща теория на правото), Заповед № РД 38-573/03.10.2022 г.

Данни за процедурата

Александър Веселинов Димитров е представил за обсъждане в рамките на процедура по публична защита пред научно жури дисертационен труд на тема *„Гарантиране и реализация на субективните права“* за придобиване на ОНС „доктор“, професионално направление 3.6 Право (Обща теория на правото). Научен ръководител на дисертанта е проф. д-р Янаки Стоилов. Александър Димитров е отчислен с право на защита след успешно изпълнение на дейностите по индивидуалния план за обучение в редовна форма по докторска програма “Теория на държавата и правото. Политически и правни учения”. Той е представил три публикации по темата на дисертационния труд, които популяризират научни тези сред академичната общност и демонстрират способността на автора за академично писане и създаване на научен текст: 1. *Димитров, А. „Предвидимо законотворене ad hoc“*, 2021, ISSN 2682-9606, 1-11; 2. *„Основание за непредвидими правила“*, *Научни четения на тема „Предвидимост на правото“*, *Сборник доклади, УИ “Св. Климент Охридски”*, ISBN : 978-954-07-5478-9, 2021, 168-184; 3. *“За едно пропускане в тъждеството между нарушение и наказание“ (под печат)*. Дисертантът е представил Автореферат, който ясно и коректно отразява съдържанието на дисертационния труд и последователно излага научните приноси в областта на общата теория на правото.

Процедурата по защита на дисертационния труд се провежда при съблюдаване на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в РБ (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ.

Данни за дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 226 страници, от които 7 страници библиография на кирилица и латиница. Приложена е Декларация за оригиналност съгласно изискването на чл. 27, ал. 2 от Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. В структурно отношение трудът обхваща увод, три глави и заключение.

В *увода* е подчертана актуалността и значимостта на темата. Подробно е изложена теоретичната конструкция на работата. Авторът се основава на класически за определянето на субективното право концепции, но се насочва към поставяне на субективното право в контекста на социалната и институционалната среда. Дисертантът се ориентира към разглеждане на ефективността на правото като постигане на социално значима цел - реализацията на субективните права. Така, до голяма степен представите за реализиране на правото и реализацията на субективните права съвпадат. Предмет на разглеждане са отношенията фактическо и дължимо, юридическо и фактическо, нормативно и предвидимо и др.

Предмет на обсъждане в науката са главно въпроси, свързани с ефективността на законодателната и правораздавателната дейност. Александър Димитров поставя по общотеоретичен начин посочените теми и се присъединява към авторите, които определят реализацията на правото като единно правно понятие и свързващо звено между нормативността и постигането на социално значими цели. Ако приемем, че реализацията на субективното право е основната социална и правно значима цел, то ефективността на правото може да се дефинира чрез изграждане на понятие за нея - теза, която определено споделям. *Според Александър Димитров гарантирането и реализацията на правото представлява постигането на социалния резултат, заложен в субективното право.* Темата за субективното право е поставена в контекста на въпросите за ефективността на правото - безспорно актуална и значима тема.

Актуалността на интердисциплинарните изследвания в съвременната наука също подчертава значимостта на темата на дисертационния труд. Все по-често авторите в правото използват методите на социологията, икономиката и психологията при изучаване на механизмите за реализацията на идеята за право. Аргументирано Александър Димитров използва правносоциологическия подход за постигане на целите и задачите на научното изследване. Той използва и психологическото познание. Актуално и значимо за правната наука е разглеждането на мотивацията на поведението при реализация на субективните права. Следователно дисертантът използва две гледни точки към правото, за да създаде цялостна представа за ефективността на правото. От една страна, той разглежда отношенията между социалната среда и правото и използва правносоциологическия подход, а от друга страна се интересува от психическите процеси, които протичат у личността при избор на поведение за участие в правния живот. Ефективността на правото е правносоциологическо понятие и поставя темата за социалната и институционалната среда на неговото реализиране. Така, авторът поставя в основата на своите теоретични търсения разбирането за правото като социален регулатор, който моделира поведението на личността в контекста на социалните и институционалните условия. Александър Димитров възприема понятийното разграничение между юридическа и фактическа реализация на правото. Необходимостта от постигането на социална цел е съчетана с възможността като фактичност.

Както посочих, Александър Димитров разглежда ефективността от гледна точка на личността и психическите процеси, които протичат у нея при формиране на мотиви и избора на поведение. Загатната е темата за способностите на човешкия мозък, изучавани от когнитивната психология, и решенията на личността за участие в правния живот. Този подход при изследване на реализацията на субективното право е актуален и значим, тъй като поставя въпроса за най-дълбоката същност на субективното право като свобода, но в един практически смисъл - ефективност при реализация на субективните права. Все по-настойчиво психологията се опитва да наложи мнението, че човекът е зависим от природната, социалната и институционалната среда, както и от собствената си биология и физиология. Разглеждането на реализацията на субективните права чрез мотивационните процеси, които протичат в човешкото съзнание е „отговорът на правото”. Изборът на поведение е съзнателен, а не предопределен акт според мен. Разбира се, правилно авторът

се насочва към типичните за правото въпроси и съумял, а въпросът за предвидимостта на поведението определено е от значение за реализацията на субективните права.

В *увода* Александър Димитров подробно излага методологията на изследването. Той определя целта и задачите на изследването. Формулирани са целите, задачите и тезата. Основната цел на дисертационния труд е разглеждането на времето, предвидимостта и ефективността на реализацията на субективните права като определяща причина при избор на поведение и участие в правния живот.

В отделните глави на работата дисертантът разглежда различни аспекти на гарантирането и реализацията на субективните права. В основата на изграждането на понятието за реализация на правото поставя правносоциологическия подход. На тази оботеоретична основа разглежда мотивацията, която е по-скоро психологически аспект и поставя въпроса за значението на институциите и тяхната дейност (законодателна дейност и правораздаване).

Глава първа *„Понятие за реализация и гарантиране на субективните права“* е в най-висока степен общотеоретична и представлява методологичната основа на цялата работа. Определени са реализацията на правата, гарантирането на правата, ефективността на правилата, границите за упражняване на субективните права.

Глава втора *„Мотивация на поведението“* е посветена на въпросите на мотивацията на поведението. Разгледани са волевото поведение, определянето на правнозначими цели и вземането на решения. По този начин разбиранията за субективното право като правновалидна воля и правно значим интерес получават по пълноценно обяснение чрез обсъждане на ефективността на правото. Изводите са поставени в контекста на развитието на нормативната система. Отново се използва и социологическия подход, тъй като личността се разглежда като част от социума (по-близка до правото концепция в сравнение с психологическите концепции за право, използващи волята и интереса).

Глава трета *„Проблемът на институционалния механизъм – предвидимостта на системата от правила като условие за ефективна реализация на субективното право“* поставя на обсъждане институционалния аспект на реализацията на субективните права. Дисертантът прилага общотеоретичните изводи, направени в първата и втората глава на

работата, при разглеждане на ефективността на законодателната дейност и правораздаването. Логично стига и до въпроса за икономическия анализ на правото, тъй като икономическите показатели и критерии са елемент от разбирането за ефективността на всяка дейност. Особено ми допада начинът, по който Александър Димитров е противопоставил и разгледал отношенията между разумен срок и икономическа несигурност.

Заклучението съдържа обобщение на изводите и научните приноси на дисертационния труд съгласно изискванията на ЗРАСРБ. То представя и в резюме структурата на работата. Библиографията коректно и правилно описва цитираната и използваната литература.

Научни приноси

Александър Димитров е предоставил Справка за приносите в рамките на Автореферата. Смятам, че справката ясно и подробно отразява приносния характер на дисертационния труд. Ще се спра на няколко основни приноси, които категорично допринасят за развитието на теорията на правото.

На първо място, понятието за субективното право намира своето обяснение и чрез поставянето на разбирането за субективното право в една широка социална и институционална среда, идентифициран от автора като реализация на субективните права. Даден е отговор на въпроси, свързани със стadiите на реализацията на субективните права, които не са били предмет на цялостно разглеждане в българската правна наука. Принос представлява изложението за възглед, гарантирането и реализацията на правото представлява постигането на социалния резултат, заложен в субективното право

На второ място, особено ми допада и смятам, че е съществен принос за развитието на теорията на правото, разглеждането връзките между реализацията на субективните права и реализацията на правото.

На трето място, съществен принос представлява разглеждането на реализацията на субективните права чрез темата за ефективността на правото и предвидимостта. Качествата (ефективността) на законодателната дейност и правораздаването намират общ

отговор чрез разглеждането на времето, предвидимостта и ефективността на реализацията на субективните права.

На четвърто място, дисертантът предлага цялостна система от понятия въз основа на прилагане главно на правносоциологически подход: реализиране на правото, ефективност на правото, ефективност на правната система, гарантиране на субективните права, реализация на субективните права и други. Понятията са изградени в логическа последователност и дефинират връзките между изучаваните явления. Като обединяващо понятие например е използвано понятието „субектите на правото“.

На пето място, дисертантът е постигнал целта, заложена в дисертационния труд, като е определил времето, ефективността и предвидимостта на реализацията на субективното право като основна мотивация за избор на поведение и участие в правния живот.

Могат да бъдат посочени и редица други теоретични и практико-приложни приноси. Работата е общотеоретична и е разработена на съответното абстрактно равнище на понятията и обясненията, но авторът разглежда ефективността и предвидимостта на законодателството. Той обсъжда и ефективността на правораздавателната дейност и рискът от грешки при вземането на съдебните решения, което е проблем и на психологията и теория за грешките чрез анализ на когнитивните способности на човека. Анализът и критиката на съдебна практика е практико-приложен принос, а разглеждането на практиката на Европейския съд по правата на човека придава пълнота, както на теоретичните, така и на практико-приложните приноси. Темата разбира се предполага, но в работата ясно личи убеждението на автора за приложимост на теоретичните изводи.

Други бележки и въпроси

Бих искала да насърча Александър Димитров да продължи работата си по проблемите, поставени в дисертационния труд, като задълбочи изследването чрез изучаване на възможностите за по цялостно използване на психологическото знание за доизграждане, ако прецени това за необходимо. С тази препоръка е свързан и въпросът, който бих искала да отправя към дисертанта: “Приложима ли е в правото Теорията за грешките, обоснована

от психолози и икономисти, при обсъждане на ефективността на съдебната система и намаляването на съдебните грешки с оглед реализацията на субективните права?”

Заклучение

Изразеното становище относно качествата на дисертационния труд на тема „Гарантиране и реализация на субективните права“ ми дава основание да формулирам „ВИСОКА ПОЛОЖИТЕЛНА ОЦЕНКА“ за научната стойност на приносите в областта на теорията на правото. Александър Димитров демонстрира способност за теоретично мислене, обобщения и изводи, както и умение да прилага теоретични конструкции при решаване на практико-приложни въпроси.

Предвид дадената висока положителна оценка, предлагам научното жури да вземе решение за присъждане на Александър Веселинов Димитров на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.6 Право, докторска програма „Теория на държавата и правото. Политически и правни учения“.

01.12.2022 г.

С уважение,

Доц., д-р Бойка Ивайлова Чернева